

Сакара Наталія Юріївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного процесу,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: Sakaranatasha@gmail.com
ORCID 0000-0001-8501-3756

doi: 10.21564/2414–990x.138.108966
УДК 347.91/.95:342.7

ВПЛИВ ФУНДАМЕНТАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ НА СТАНОВЛЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД

Запропоновано при визначенні природи права на справедливий судовий розгляд відштовхуватися від феномену фундаменталізації прав людини. Під останньою розуміється еволюція прав людини, внаслідок якої відбулося визнання можливостей, що належать кожній людині від народження, як фундаментальних прав з міжнародним гарантуванням їх здійснення та судового захисту. Обґрунтовано, що в результаті фундаменталізації прав людини право на справедливий судовий розгляд з права-привілеї перетворилося на фундаментальне право, яке є універсальним стандартом прав людини і складовим елементом принципу верховенства права, тобто фундаменталізація прав людини виступила методологічним концептом права на справедливий судовий розгляд.

Ключові слова: фундаменталізація прав людини; право на справедливий судовий розгляд; еволюція прав людини; фундаментальні права; універсалізація прав людини; стандарти прав людини.

Сакара Н. Ю., кандидат юридических наук, доцент кафедры гражданского процесса, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail: Sakaranatasha@gmail.com ; ORCID 0000-0001-8501-3756

Влияние фундаментализации прав человека на становление права на справедливое судебное разбирательство

Предлагается при определении природы права на справедливое судебное разбирательство исходить из феномена фундаментализации прав человека. Под ней понимается эволюция прав человека, в результате которой произошло признание возможностей, принадлежащих каждому человеку от рождения, в качестве фундаментальных прав с международным гарантированием их осуществления и судебной защиты. Обосновывается, что фундаментализация прав человека привела к тому, что право на справедливое судебное разбирательство из права-привилегии превратилось в фундаментальное право, являющееся универсальным стандартом прав человека и элементом принципа верховенства права, т.е. фундаментализация прав человека выступила методологическим концептом права на справедливое судебное разбирательство.

Ключевые слова: фундаментализация прав человека; право на справедливое судебное разбирательство; эволюция прав человека; фундаментальные права; универсализация прав человека; стандарты прав человека.

Вступ. Проблематика права на справедливий судовий розгляд стала досить актуальною й часто обговорюється в літературі. Це можна пояснити тим, що ратифікація Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), яка у п. 1 ст. 6 закріплює вищезазначене право, призводить до того, що норми міжнародного договору поступово мають утілюватися в правову систему відповідної країни, тобто внутрішньодержавний нормативний механізм та правозастосовна практика зобов'язані враховувати їх. Це вимагає, незважаючи на традиційно пануючу наступність доктринальних поглядів, переосмислення змісту всіх правових інститутів, які тим чи іншим чином пов'язані з правом на справедливий судовий розгляд.

При усій начебто унікальності та неповторності проблем, з якими стикнулася Україна після ратифікації ЄКПЛ та взяття на себе зобов'язання забезпечити дотримання права на справедливий судовий розгляд, багато з них вже відомі міжнародному співтовариству. З огляду на глобалізаційні процеси, які тривають як в економіці, так і в праві, останнім часом можна спостерігати тенденцію щодо спроби вироблення єдиного наднаціонального підходу щодо розуміння сутності, змісту та складових цього права. Цьому, беззаперечно, у першу чергу сприяє прецедентна практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який є єдиним органом, уповноваженим тлумачити норми ЄКПЛ і в своїх правових позиціях формулює «уніфікований зміст» як самих суб'єктивних прав, так і окремих правових категорій, пов'язаних з ними. Водночас, виходячи з того, що ЄСПЛ у своїй діяльності використовує автономне й еволюційне тлумачення прав, визначаючи природу права на справедливий судовий розгляд, а також його складові, необхідно відштовхуватися від такого цивілізаційного факту, як фундаменталізація прав людини.

Аналіз літературних даних. Останнім часом у літературі все частіше можна віднайти посилання на «фундаменталізацію прав людини» як одну з сучасних тенденцій у правовій сфері. Разом з тим лише у небагатьох роботах можна віднайти поодинокі спроби розкрити сутність цього феномену. Так, В. В. Комаров (V. Komarov) виходить з того, що фундаменталізація прав людини означає їх постійний розвиток як природних прав, і як специфічних об'єктів правової охорони відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та їх тлумачення Європейським судом з прав людини [1, с. 63]. Лоуренс Бургро-Ларсен (Laurence Burgogue-Larsen), досліджуючи фундаменталізацію соціальних прав, зазначає, що остання ґрунтується на, з одного боку, «конституціоналізації», тобто включенні програмних положень економічного та соціального характеру в конституційні тексти, а з іншого – «конвенційній» ратифікації економічних і соціальних прав (шляхом інтеграції в договори). При цьому важливим, на його думку, є обґрунтування відповіді на питання щодо сутності цих прав, тобто чи є вони політичними принципами,

програмними нормами, «політичними планами дій», конституційними цілями або дійсно «справжніми» правами, які можуть захищатися в судовому порядку [2]. Схожої думки дотримуються й інші науковці [3; 4], при цьому, в ряді випадків особливо підкреслюється важливість визнання таких прав на міжнародному рівні й надання можливості їх захисту ЄСПЛ [5; 6].

Незважаючи на використання різних формулювань, спільним для всіх висловлених точок зору є те, що в них за допомогою словосполучення «фундаменталізація прав людини» підкреслюється досягнутий останніми рівень визнання, внаслідок якого вони не лише проголошуються на національному та наднаціональному рівнях, але й забезпечуються через створення механізмів судового захисту. Однак сам процес, що передує такому стану, або взагалі не досліджується, або аналізується достатньо поверхово, що дає можливість констатувати фрагментарність проведених досліджень. Крім того, поза увагою залишається зв'язок між фундаменталізацією прав людини та становленням права на справедливий судовий розгляд, незважаючи на те, що різні аспекти цього права досліджувалися в працях С. Ф. Афанасьєва (S. Afanasyev), О. А. Банчука (O. Banchuk), Д. Гом'єна (D. Gomien), Л. Зваака (L. Zvaak), М. Л. Ентіна (M. Entin), Н. Моул (N. Mole), І. Б. Коліушка (I. Koliushko), В. В. Комарова (V. Komarov), Р. О. Куйбіди (R. Kuibida), Л. Лукайдеса (L. Lucades), В. І. Манукяна (V. Manukyan), Т. Н. Нешатаєвої (T. Neshataeva), О. Б. Прокопенка (O. Prokopenko), О. І. Рабцевіча (O. Rabtsevich), М. де Сальвії (M. de Salvia), К. Харбі (K. Harbi), Д. Харіса (D. Haris), Т. А. Цувіної (T. Tsuvina), С. В. Шевчука (S. Shevchuk) тощо.

Метою даної статті є дослідження впливу фундаменталізації прав людини на процес становлення права на справедливий судовий розгляд та його природу.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі відомі різні точки зору щодо зародження ідеї прав людини. Найчастіше стверджують, що це сталося у VI–V ст. до н.е. і пов'язано з діяльністю давньогрецьких філософів, в подальшому – римських мислителів та юристів, в роботах яких почали розвиватися ідеї рівності та справедливості, робилася спроба визначити співвідношення законів природи та людських законів. Однак існуючі на той час погляди більше нагадують обґрунтування однаковості людей за їх походженням, тобто, як зазначає Д. А. Гудима, по суті призводили до утвердження принципу нерівності (або відносної рівності). Переважній більшості античних людей, зважаючи, зокрема, на історичні умови їхнього життя (*рабовласницьке суспільство*), концепція прав людини, які є невідчужуваними та непорушними, була чужою [7, с. 21–22]. Таким чином, незважаючи на те, що висловлені в той час ідеали «рівності» становлять основу ідеї прав людини, про формування останньої в античний період говорити зарано, тим більше, що їх сутність як методологічних концептів в подальшому була змінена.

Погляди античних філософів продовжували розвиватися світськими та релігійними мислителями середньовіччя, які відстоювали ідеї свободи, рівності

всіх перед законом та Богом, хоча останні залишалися лише теоріями, оскільки середньовічне право, так само як і античне, не знало загальної рівності. Але поступово здійснювалося переосмислення місця людини як члена суспільства у цьому суспільстві. Наведене відображалось в різного роду хартіях, які закріплювали права-привілеї та обов'язки окремих верств населення. Визначальною подією у цьому контексті можна визнати прийняття в 1215 р. в Англії Великої хартії вольностей (*Magna carta*) як наслідок протистояння монарха, баронів і лицарів, правовий статус якої як джерела прав людини оцінюється по-різному. Так, одні науковці відносять її до таких джерел [8, с. 123], а інші, навпаки, запечують за нею такий статус [9, с. 137].

Вважаємо більш обґрунтованим підхід, відповідно до якого Велику хартію вольностей не слід відносити до джерел прав людини, хоча в ній і закріплені окремі з них. По-перше, вона регулювала межі втручання держави у життєдіяльність окремих людей [9, с. 137]. По-друге, нею визначалися лише окремі права графів, баронів та інших вільних людей, тобто їх наявність у особи залежала від належності до певної соціальної групи, у зв'язку з чим не можна говорити про їх рівність та однаковість. По-третє, більшість прав, перерахованих у ній, не є «природними», а саме визнання їх належності кожній людині покладено в основу концепції прав людини. Однак у Великій хартії вольностей уперше відбулася спроба закріпити право на доступ до правосуддя (параграф 40) [10, с. 30–31] та запровадити поняття «належної судової процедури» (параграф 39), що у подальшому стали складовими елементами права на справедливий судовий розгляд. Разом з тим, указане право мало обмежену сферу застосування, оскільки ним могли скористатися лише вільні люди, тобто воно з'явилося як право-привілеї.

Безпосереднє зародження ідеї прав людини відбулося в епоху Просвітництва в працях Г. Гроція, Б. Спінози, Д. Локка, Ш. Монтеск'є, Т. Джефферсона, І. Канта та інших мислителів. Юридичні акти, що були прийняті на початку цього періоду в Англії (Петиція про права 1628 р., *Habeas Corpus Act* 1679 р., Біля про права 1689 р.), характеризувалися історичним наступництвом, тобто продовжували традицію, започатковану Великою хартією вольностей 1215 р. і визначали права-привілеї. У подальших актах вже була спроба безпосереднього позитування прав людини як таких, що належать усім без винятку людям. Так, у Декларації прав Вірджинії 1776 р. у ст. 1 вказувалося, що всі люди за природою своєю рівною мірою вільні та незалежні і користуються від віку правами: правом користуватися благами життя та свободи, правом набувати майно та володіти ним і правом шукати та досягати щастя. Ця ідея була покладена в основу Декларації незалежності Сполучених штатів Америки 1776 р., Конституції США 1787 р. та Біля про права 1791 р. У французькій Декларації прав людини і громадянами 1789 р. такі права вже проголошувалися як природні, невідчужувані, невіддільні і священні права, визнавалося, що «люди народжуються вільними і рівними у правах», а також у п. 2 закріплювалося, що метою всякого політичного союзу є збереження природних і невід'ємних прав людини, тобто був встановлений обов'язок держави щодо їх непорушності. Саме ці права

у подальшому стали визначатися як основні, тобто фундаментальні. Виходячи з наведеного, на наш погляд, можна стверджувати, що концепція прав людини сформувалася наприкінці XVIII ст. і почала визначати напрями розвитку та оновлення національних правопорядків, в яких на рівні внутрішньодержавних нормативних актів стали проголошуватися свобода всіх людей та рівність їх прав, а також визначався перелік основних прав. Саме цей момент можна визначити початковим у фундаменталізації прав людини, оскільки феномен фундаментальних прав людини отримав визнання і в деяких країнах навіть законодавче закріплення. Таким чином, концептуалізація прав людини є першим етапом їх фундаменталізації.

Слід зазначити, що серед прав, які належали до основних, можна віднайти й ті, які є складовими права на справедливий судовий розгляд (право на доступ до правосуддя, законний судовий розгляд (процедура, визначена законом), розгляд справи з дотриманням вимог належної судової процедури) [10, с. 31–32; 11, с. 32–33]. Таким чином, концептуалізація прав людини спричинила переосмислення природи права на справедливий судовий розгляд, яке з права-привілеї перетворилося на природне, невідчужуване, невіддільне та священне право, яке належить кожній людині, або, іншими словами, фундаментальне право, розширення кількості його складових.

Подальший розвиток концепції прав людини мав наслідком початок їх закріплення на конституційному рівні, тобто конституціоналізацію, яка є другим етапом фундаменталізації. Так, уперше у Французькій Конституції 1791 р. було визначено природні і громадянські права людини, які нею не лише проголошувалися, але й гарантувалися, тобто вони визнавалися вже фундаментальними на конституційному рівні. Згодом переліки таких прав та свобод з'явилися й в інших конституціях XVIII–XIX ст.: Нідерландів (1798), Швеції (1809), Іспанії (1812), Норвегії (1814), Бельгії (1831), Ліберії (1847), Данії (1849), Прусії (1850) тощо. Період же активного закріплення цих прав розпочався у XX ст. й триває досі. У більшості конституцій сьогодення наявні цілі розділи, присвячені правам і свободам людини, які крім основних прав, містять й соціальні, економічні та інші права. Незважаючи на те, що їх кількість та комбінації є різними, оскільки залежать від національних особливостей, однак незмінним залишається принцип рівності всіх людей перед законом, а також те, що держави не лише визнають фундаментальні права і свободи, але й гарантують їх, створюючи в особі судових органів механізми захисту. Іншими словами, внаслідок конституціоналізації фундаментальні права були офіційно визнані на внутрішньодержавному конституційному рівні з гарантуванням їм статусу об'єктів судового захисту, а саме право на справедливий судовий розгляд, незалежно від різного його формулювання прямо чи побічно стало позиціонуватися як конституційне право кожної людини. При цьому перелік його складових продовжував розширюватися [10, с. 39; 11, с. 33–36].

Паралельно з конституціоналізацією прав людини з початку XIX ст. розпочалася їх міжнародна інституалізація, яка становить третій етап фундаменталізації,

тобто права людини стали закріплюватися у двосторонніх та багатосторонніх міжнародних актах. На початку їй був притаманний фрагментарний характер, оскільки кількість країн, які були в ній задіяні, а також переліки прав, які таким чином визнавалися, були обмежені. Після закінчення другої світової війни її масштаби збільшилися. Так, у прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948 р. Загальній декларації прав людини (далі – ЗДПЛ) була зроблена спроба на міжнародному рівні окреслити перелік основних прав і свобод, а також визначити легальні випадки їх обмеження. У подальшому вони знайшли своє відображення у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права та Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, що затверджені 16 грудня 1966 р. резолюцією Генеральної Асамблеї ООН.

Незважаючи на те, що ЗДПЛ була ухвалена у формі резолюції, тобто мала рекомендаційний характер, саме з її прийняттям пов'язується початок планетарного визнання прав людини усіма державами і народами [12, с. 57] і формування універсальних прав людини. Разом з тим в науці сама по собі можливість «універсалізації», тобто визнання загальнообов'язкового характеру прав людини і їх обов'язковості для всіх країн світу, оцінюється по-різному [13]. Більшість науковців схвалюють дану тенденцію і, відповідно, погоджуються з її наявністю [14, с. 9–13]. Однак відомі й інші погляди. Так, І. Л. Честнов визнає універсальність прав людини лише як абстрактну ідею, яка має наповнюватися різним конкретним змістом у контексті окремої цивілізації [15, с. 82]. Л. І. Захарова переконана, що універсальною в розумінні прав людини є лише необхідність міждержавного співробітництва в цій сфері, оскільки підходи представників цивілізаційних груп до питання прав людини багато в чому різняться, незважаючи на поширення ліберальних ідей у сфері економіки, що асоціюються з Заходом [16, с. 251].

На наш погляд, права людини, закріплені в ЗДПЛ, дійсно є універсальними, що, однак, не означає, як слушно вказує С. І. Максимов, їх «уніформованості, одноваріантності» [13, с. 141]. Їх універсальність відображається в тому, що, по-перше, ЗДПЛ розроблялася представниками різних країн, у тому числі й тих, які не належать до так званої «західної цивілізації» й, не дивлячись на культурний релятивізм, ними всіма була підтверджена цінність кожної окремої людини, наявність у неї гідності й володіння від народження певними можливостями, потрібними для життя та самореалізації або, іншими словами, фундаментальними правами, що мають трансцендентальний і безумовний характер. По-друге, перелік назв прав (каталог) є достатньо конкретним, можна сказати, аксіоматичним. Водночас зміст окремих з них у більшості випадків формулюється абстрактно, що дає можливість враховувати національні особливості при їх конкретизації та деталізації. По-третє, на наднаціональному рівні підтверджено однакове розуміння обов'язку кожної країни стояти на сторожі прав людини, що передбачає, з одного боку, невтручання в процес їх реалізації, створення умов, необхідних для їх здійснення, а з іншого – запровадження ефективного механізму їхнього захисту. По-четверте, за правами людини визнано статус об'єктів

судового захисту на національному рівні з покладенням на держави обов'язків створити ефективні механізми задля цього (ст. 8 ЗДПЛ). По-п'яте, проголошена необхідність міждержавного співробітництва на шляху розроблення та вирішення спільних проблем, пов'язаних як з визнанням прав людини на національному рівні, так і забезпеченням їх захисту. Виходячи з цього, можна погодитися, що після прийняття ЗДПЛ фундаментальні та деякі інші права отримали транснаціональне визнання і підтвердження, стали «міжнародними стандартами прав людини, яких мають дотримуватися всі країни світу» [17, с. 20–22]. Серед переліку таких «стандартів» можна віднайти й окремі складові права на справедливий судовий розгляд [10, с. 33–34].

Слід погодитися з тим, що прийняття ЗДПЛ започаткувало формування нової, так би мовити, «праволюднинної» галузі міжнародного права [12, с. 53], сприяло подальшій модифікації концепції прав людини, оскільки останні не лише отримали визнання на наднаціональному рівні, але й, як зазначалося, були зведені до рангу міжнародних стандартів. Однак її проголошення не створило для фундаментальних прав безумовний рівень забезпеченості. Так, у преамбулі Генеральна Асамблея ООН проголосила ЗДПЛ як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави, тобто її норми виступають ідеалом, до якого закликаються держави-члени ООН, разом з тим, за своєю природою вони не є імперативами, що покладають позитивні обов'язки. При цьому, оскільки жодного механізму контролю за безпосереднім дотриманням норм ЗДПЛ не передбачалося, на практиці це створювало можливість «безкарного» їх невиконання. Крім того, якщо на національному рівні права, закріплені в цьому міжнародному акті, не визнавалися й не дотримувалися, у особи не було ніякої можливості їх захистити, у тому числі, безпосередньо посилаючись на ЗДПЛ. Жодна міжнародна установа не мала повноважень зобов'язати відповідну країну шанувати права людини.

У подальшому інституалізація прав людини продовжилася на регіональному рівні, тобто мала місце регіональна інституалізація, яка становить четвертий і останній етап фундаменталізації. Так, поступово були прийняті ЄКПЛ (1950), Американська конвенція про права людини (1969), Ісламська Декларація прав людини (1981), Африканська хартія прав людини і народів (1981), Каїрська декларація про права людини в ісламі (1990), Конвенція СНД про права і основні свободи людини (1995), Арабська хартія прав людини і народу в арабському світі (2008) та інші, в яких відбувалася поглиблена інтерпретація універсальних прав людини виходячи з національних традицій країн відповідного регіону та культурних особливостей, хоча перелік самих фундаментальних прав залишився майже незмінним.

Особливе значення в контексті даного дослідження має ЄКПЛ та протоколи до неї, що становлять регіональну конвенційну систему захисту прав людини. По-перше, ЄКПЛ закріплює фундаментальні права, розкриваючи їх зміст з врахування культурного релятивізму європейського регіону. Внаслідок цього положення даного міжнародного акта становлять основу європейських

стандартів прав людини, тобто зафіксованих в юридичних актах та документах європейських міжнародних організацій принципів й норм стосовно прав і свобод людини, призначених слугувати орієнтирами для відповідної внутрішньодержавної юридичної практики [18, с. 114]. По-друге, на відміну ЗДПЛ, ЄКПЛ не лише окреслює перелік прав, але й здійснює, як зазначено в преамбулі, їх «колективне гарантування», що передбачає створення ЄСПЛ, до повноважень якого віднесено здійснення контролю за дотриманням виконання договірними сторонами своїх зобов'язань, у разі їх порушення примушування за допомогою різних засобів до поновлення прав людини на рівні окремої держави. По-третє, ЄКПЛ гарантує можливість звернення з індивідуальною скаргою осіб, неурядових організацій або груп осіб до ЄСПЛ після того, як були вичерпані всі національні засоби захисту порушеного права. При цьому остаточні рішення ЄСПЛ обов'язкові до виконання договірними сторонами, тобто права людини визнаються не лише об'єктом судового захисту на національному рівні, але й внаслідок принципу субсидіарності – об'єктом захисту в міжнародній судовій установі, якщо національні судові процедури не змогли забезпечити відповідний правовий захист. При цьому особа, яка звертається до цього суду, має можливість безпосередньо посилаючись як на норми ЄКПЛ, за умови відсутності в національному законодавстві визнання відповідного фундаментального права, так і практику ЄСПЛ в обґрунтування наявності порушення її прав. По-четверте, при розгляді індивідуальних скарг ЄСПЛ має можливість здійснювати інтерпретацію та тлумачення абстрактних положень ЄКПЛ у світлі актуальних умов сьогодення, які є загальнообов'язковими для країн, що її ратифікували, й мають застосовуватися національними судами під час розгляду справ, забезпечуючи «живий характер» європейських стандартів й відповідність їх вимогам часу. По-п'яте, з 2004 р. ЄСПЛ почав ухвалювати так звані «пілотні рішення», які стосуються невирішеної структурної або системної помилки держави-учасниці ЄКПЛ і які спонукають ту чи іншу країну до прийняття відповідних заходів загального характеру щодо їх подолання. По-шосте, незважаючи на те, що ані в нормах ЄКПЛ, ані в рішеннях ЄСПЛ на держави-учасниці не покладається обов'язок щодо інкорпорації ЄКПЛ у національний правопорядок, але після її ратифікації майже в кожній країні розпочався процес адаптації національного законодавства до європейських стандартів прав людини.

Отже, саме після регіональної інституалізації (мова йде про європейський регіон) фундаментальні права людини отримали визнання та нормативне закріплення не лише на конституційному рівні якоїсь окремої країни, але й на наднаціональному рівні. Наведене спричинило покладення на держави-учасниці ЄКПЛ позитивного обов'язку забезпечувати дотримання європейських стандартів прав людини, невиконання чи неналежне виконання якого дає можливість захищати їх і на наднаціональному рівні шляхом звернення до ЄСПЛ, який за результатами розгляду індивідуальних скарг може не лише підтвердити факт порушення фундаментальних прав, але й притягнути країну-порушницю до майнової відповідальності, стягуючи на користь заявника справедливую сатисфакцію,

а також зобов'язуючи усунути існуючі на національному рівні помилки, що призводять до цього. Таким чином, основоположні права людини з прийняттям ЄКПЛ отримали найвищий рівень забезпеченості й захищеності.

Унаслідок фундаменталізації прав людини право на справедливий судовий розгляд, закріплене у ст. 6 ЄКПЛ, набуло статусу європейського стандарту прав людини, обов'язкового для дотримання всіма державами-членами. При цьому його зміст становить динамічну систему процесуальних гарантій, перелік яких складається з тих, що безпосередньо зазначені в статті, і тих, що формулюються в практиці ЄСПЛ при тлумаченні норм Конвенції. Як приклад, поступово до належної (справедливої) судової процедури, публічного розгляду, розумного строку, розгляду справи незалежним та неупередженим судом, додалися вимоги щодо необтяженого юридичними та економічними перешкодами доступу до судової установи (доступ до правосуддя) та виконання судових рішень без затримок [19, с. 181]. Крім того, ЄСПЛ у своїх рішеннях сформував позицію, відповідно до якої принцип верховенства права знаходить, у тому числі, вираження у ст. 6 ЄКПЛ, положення якої гарантують, зокрема, право на справедливий судовий розгляд і ґрунтовно викладають властиві цьому поняттю істотні гарантії [20], тобто дотримання наведеного права є однією з вимог цього принципу.

Висновки. На підставі викладеного, під фундаменталізацією прав людини слід розуміти еволюцію прав людини, внаслідок якої відбулося визнання можливостей, що належать кожній людині від народження, як фундаментальних прав з міжнародним гарантуванням їх здійснення та судового захисту. Вона відбувалася поступово, у чотири етапи: концептуалізація прав людини; їх конституціоналізація на національному рівні; міжнародна та регіональна інституціоналізація, і призвела не лише до підтвердження цінності фундаментальних прав на наднаціональному рівні й універсального розуміння їхнього змісту, але й створення дієвих міжнародних механізмів, за допомогою яких ці права можуть захищатися не лише на рівні окремої країни, але й на наднаціональному рівні у разі ухилення якої-небудь держави від виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань. Унаслідок фундаменталізації прав людини право на справедливий судовий розгляд поступово з права-привілеї, яке передбачало лише доступ до правосуддя та розгляд справи з дотриманням вимог належної судової процедури, перетворилося у фундаментальне право, яке становить універсальний стандарт прав людини, містить динамічну систему процесуальних гарантій і є складовим елементом принципу верховенства права, тобто фундаменталізація прав людини є методологічним концептом права на справедливий судовий розгляд.

Список літератури:

1. Комаров В. В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України. Харків: Право, 2012. 624 с.
2. Burgogue-Larsen L. The Trends of Fundamentalisation. *The Fundamentalisation of Social Rights: Second Annual Open Workshop of the EUI Social and Labour Law Working Group*. EUI

Working Paper LAW, 2009/05. P. 3–4. URL: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/11214/LAW_2009_05.pdf (Last accessed: 11.08.2017).

3. Maciejczyk A. Constitutional Courts as Actors of Fundamentalisation of Social Rights. *The Fundamentalisation of Social Rights: Second Annual Open Workshop of the EUI Social and Labour Law Working Group*. EUI Working Paper LAW, 2009/05. P. 5–16. URL: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/11214/LAW_2009_05.pdf (Last accessed: 11.08.2017).

4. Benöhr I. The ‘Fundamentalization’ of Consumer Rights or the Impact of Fundamental Principles on European Consumer Law. *The Fundamentalisation of Social Rights: Second Annual Open Workshop of the EUI Social and Labour Law Working Group*. EUI Working Paper LAW, 2009/05. P. 17–27. URL: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/11214/LAW_2009_05.pdf (Last accessed: 11.08.2017).

5. Belavusau U. The Case of Laval in the Context of the Post-Enlargement EC Law Development. *German Law Journal*. 2008. № 12. Vol.09. P. 2279–2307.

6. Perruso C. A. The role of comparative law in the “fundamentalization” of the right to environment: an analyses of the european and inter-american human rights systems. URL: <http://www.tokyoofoundation.org/sylff/wp-content/uploads/2013/04/Short-Article-Camila-Perruso.pdf> (Last accessed: 11.08.2017).

7. Гудима Д. А. Права людини: антрополого-методологічні засади дослідження: монографія. / НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. Львів: Край, 2009. 292 с. (Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина. Сер. 1. Дослідження і реферати ; Вип. 20).

8. Тіماشов В. О. Формування та встановлення сучасної концепції прав і свобод людини та громадянина. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 1. С. 121–129.

9. Добрянський С. До історії становлення сучасної концепції прав людини. *Антропология права: філософський та юридичний виміри*: ст. учасн. третього всеукр. «круглого столу» (м. Львів, 23-24 лист. 2007 р.) / Львівський національний університет ім. І. Франка, Національна академія правових наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, НАН України. Львів: Сполох. 2008. С. 135–142.

10. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах: монографія. Харків: Право, 2010. 256 с.

11. Рабцевич О. И. Право на справедливое судебное разбирательство: международное и внутригосударственное правовое регулирование: монография. Москва: Лекс-Книга, 2005. 318 с.

12. Рабінович П. М. Мировая «Библия» человеческих прав (к 60-летию Всеобщей декларации прав человека). *Личные неимущественные права: проблемы теории и практики применения*: сб. ст. и иных материалов / под ред. Р.А. Стефанчука. Киев: Юринком Интер, 2010. С. 50–60.

13. Максимов С. І. Права людини: універсальність та культурна різноманітність. *Філософія права: сучасні інтерпретації*: вибрані праці: статті, аналіт. огляди, переклади (2003-2010). Харків: Право, 2010. С. 134–142;

14. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Вид. 2-е, випр., доп. Київ: Реферат, 2007. 848 с.

15. Честнов И. Л. Универсальны ли права человека? (Полемические размышления о Всеобщей декларации прав человека). *Известия высших учебных заведений. Правоведение*. 1999. № 1. С. 73–82.

16. Захарова Л. И. Цивилизационное многообразие в современной интерпретации прав человека. *Юридическая наука и образование / Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого, Белорус. гос. ун-т, МГУ им. М.В. Ломоносова*. Харьков: Нац. юрид. акад. Украины имени Ярослава Мудрого, 2009. Вып. 2. С. 250–257.

17. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*: зб. наук. пр./ Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2016. № 1(84). С. 19–29.

18. Рабінович П. М. Європейські стандарти прав людини: онтологічні, гносеологічні та праксеологічні аспекти. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2–3 (33–34). Харків: Право. С. 114–132.

19. Рожкова М. А. Аспекты права на суд: новейшие тенденции. *Российский ежегодник Европейской конвенции по правам человека – Russian Yearbook of the European Convention on Human Rights. № 1 (2015): Европейская конвенция: новые «старые» права.* Москва: Статут, 2015. С. 180–229.
20. Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece, no. 13427/87, § 46, 9 December 1994. Series A no. 301-B URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57913> (Last accessed: 11.08.2017).

References:

1. Komarov, V.V. (2012). Tsyvilne protsesualne zakonodavstvo u dynamitsi rozvytku ta praktytsi Verkhovnoho Sudu Ukrainy. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
2. Burgogue-Larsen, L. (2009). The Trends of Fundamentalisation. *The Fundamentalisation of Social Rights: Second Annual Open Workshop of the EUI Social and Labour Law Working Group.* EUI Working Paper LAW, 05, 3–4. URL: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/11214/LAW_2009_05.pdf.
3. Maciejczyk, A. (2009). Constitutional Courts as Actors of Fundamentalisation of Social Rights. *The Fundamentalisation of Social Rights: Second Annual Open Workshop of the EUI Social and Labour Law Working Group.* EUI Working Paper LAW, 05, 5–16. URL: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/11214/LAW_2009_05.pdf.
4. Benı̇hr, I. (2009). The ‘Fundamentalization’ of Consumer Rights or the Impact of Fundamental Principles on European Consumer Law. *The Fundamentalisation of Social Rights: Second Annual Open Workshop of the EUI Social and Labour Law Working Group.* EUI Working Paper LAW, 05, 17–27. URL: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/11214/LAW_2009_05.pdf.
5. Belavusau, U. (2008). The Case of Laval in the Context of the Post-Enlargement EC Law Development. *German Law Journal.* 12, Vol.09, 2279–2307.
6. Perruso, C.A. The role of comparative law in the “fundamentalization” of the right to environment: an analyses of the european and inter-american human rights systems. URL: <http://www.tokyofoundation.org/syllff/wp-content/uploads/2013/04/Short-Article-Camila-Perruso.pdf>.
7. Hudyma, D.A. (2009). Prava liudyny: antropolooho-metodolohichni zasady doslidzhennia: monohrafiia. / NDI derzh. bud-va ta mists. samovriaduvannia. Pratsi Lvivskoi laboratorii prav liudyny i hromadianyna. Ser. 1, Doslidzhennia i referaty; issue. 20. Lviv: Krai [in Ukrainian].
8. Timashov, V.O. (2014). Formuvannia ta vstanovlennia suchasnoi kontseptsii prav i svobod liudyny ta hromadianyna. *Biuletyn Ministerstva yustytssii Ukrainy.* 1, 121–129 [in Ukrainian].
9. Dobrianskyi, S. (2008). Do istorii stanovlennia suchasnoi kontseptsii prav liudyny. *Antropoloohiia prava: filosofskiy ta yurydychniy vymiry:* articles of participants. Lviv: Spolom, 135–142 [in Ukrainian].
10. Sakara, N.Iu. (2010). Problema dostupnosti pravosuddia u tsyvilnykh spravakh. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
11. Rabceвич, O.I. (2005). Pravo na spravedlivoe sudebnoe razbiratel'stvo: mezhdunarodnoe i vnutrigosudarstvennoe pravovoe regulirovanie. Moscow: Leks-Kniga [in Russian].
12. Rabinovych, P.M. (2010). Myrovaia «Byblyia» chelovecheskykh prav (k 60-letiyu Vseobshchei deklaratsyy prav cheloveka). *Luchnye neumushchestvennye prava: problemy teoryu y praktyky pryimeneni.* R.A. Stefanchuk (Ed.). Kyev: Yuryнком Ynter, 50–60 [in Ukrainian].
13. Maksymov, S.I. (2010). Prava liudyny: universalnist ta kulturna riznomanitnist. *Filosofii prava: suchasni interpretatsii:* vybr. pratsi: articles, analit. ohliady, pereklady (2003–2010). Kharkiv: Pravo, 134–142 [in Ukrainian].
14. Shevchuk, S. (2007). Sudovi zakhyt prav liudyny: Praktyka Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny u konteksti zakhidnoi pravovoi tradytssii. Kyiv: Referat [in Ukrainian].
15. Chestnov, I.L. (1999). Universal'ny li prava cheloveka? (Polemicheskie razmyshleniya o Vseobshhej deklaratsii prav cheloveka). *Izvestiya Vysshih uchebnyh zavedenij. Pravovedenie,* 1, 73–82 [in Russian].

16. Zaharova, L.I. (2009). Civilizacionnoe mnogoobrazie v sovremennoj interpretacii prav cheloveka. *Juridicheskaja nauka i obrazovanie*. Kharkiv: Nac. jurid. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudrogo, issue. 2, 250–257 [in Russian].

17. Rabinovych, P.M. (2016). Mizhnarodni standarty prav liudyny: vlastyvosti, zahalne poniattia, klasyfikatsiia. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*: zb. nauk. pr. Kharkiv: Pravo, 1(84), 19–29 [in Ukrainian].

18. Rabinovych, P.M. (2003). Yevropeiski standarty prav liudyny: ontolohichni, hnoseolohichni ta prakseolohichni aspekty. *Visnyk akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 2–3 (33–34), 114–132 [in Ukrainian].

19. Rozhkova, M.A. (2015). Aspekty prava na sud: novejshe tendencii. *Rossijskij ezhegodnik Evropejskoj konvencii po pravam cheloveka = Russian Yearbook of the European Convention on Human Rights. № 1: Evropejskaja konvencija: novye «starye» prava*. Moscow: Statut. 180–229 [in Russian].

20. Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece, no. 13427/87, § 46, 9 December 1994. Series A no. 301-B. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57913>

Sakara N. Y., PhD in Law, Docent of Civil Procedure Department of Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

e-mail: Sakaranatasha@gmail.com ; ORCID 0000-0001-8501-3756

The influence of the fundamentalization of human rights on the development of the right to a fair trial

This article requires to come out from the phenomenon of fundamentalization of human rights in the process of definition the nature of the right to a fair trial. The author understands it like human rights evolution which led to human birth facilities acknowledgement as the fundamental rights with international guarantees of their implementation and legal defense. The fundamentalization of human rights evolved gradually in four stages: human rights conceptualization, human rights constitutionalization on the national level, international and regional institutionalization which led not only to fundamental rights value confirmation on the supranational level and their substance universal understanding as well as to the creation of the efficient international mechanism which permits to protect these rights on the governmental level as well as on supranational level in case of some government deviation to implement the committed international liabilities. It is substantiated in this work that as the consequence of fundamentalization of human rights the right to a fair trial was transformed from the right-privilege which contained the justice access and court trial with proper judicial procedure compliance, to the fundamental right which is universal human right standard that includes the dynamic system of procedural guarantee and is recognized as the element of law supremacy principle. Hence the author concludes that the fundamentalization of human rights is the methodological concept of the right to a fair trial.

Keywords: fundamentalization of human rights; the right to a fair trial; human rights evolution; fundamental rights; human rights universalization; human rights standards.

Надійшла до редколегії 20.08.2017 р.